

Az ötödik kerék

Nem késtünk el a megbeszélésről, pedig megállásra kényszerültünk. Útközben ugyanis egy mellékúton a bal hátsó kerék szöveget szedett fel. Am Laci nekiallt a kerékeserének, negyed óra múlva már újra faltuk a kilométereket.

Ekkor jutott eszembe a régi szólásmondás, amit a fölösleges, a másokat is csak hátráltató, zavaró emberre mondott a régi idők magyarja: „amolyan ötödik kerék”. Ezzel a szólással illették azokat az egyébként barátokat, barátokat, akik a meghittén sértálgató párocskához csatlakoztak zavaró harmadiknak, azokat, akik téblábolással feltartottak másokat a munkában, egyszóval, akik az adott helyen vagy helyzetben zavaróan feleslegesek voltak, mint a négy kerekű lovas kocsihoz kötözött szükségtelen ötödik kerék. Nem is tudom, miért mondta a pótkerékre Laci, hogy az ötödik, talán mert változóban van a kifejezés tartalma.

Mindennapjainkban többnyire az előrehaladáshoz szükséges alapokról, az elengedhetetlen feltételekről, vagy ha tetszik a négy kerekűről beszélünk. De ki ne tudná, hogy az alapokon kívül szükségünk van más biztonságot nyújtó, gondos felkészültséget mutató tartozékokra is. Téved az az ember, aki például úgy véli, hogy saját útján, egyéni céljai eléréséhez elegendőek a feltétlenül megkövetelt alapok. A fiatal szakmunkás például, aki megszerezte szakmunkás-bizonyítványát, még éppen csak az alapokkal rendelkezik. De ha nem szerez hozzá megfelelő gyakorlatot is, ha nem képezi folytonosan tovább magát, úgy lassan halad majd saját útján. Ha el is indult rajta, hamar megelőzik mások, olyanok, akik gyakorlati tudásukon kívül még egyéb tanulmányokat is folytattak, akik a világból szoros szakmájukon túlmenően más is, többet is látnak, akik egyéb irányítástapasztalatukat a maguk területén is hasznosítani képesek.

Az orvos még ugyancsak kezdő, ha csak a diplomáját tartja a kezében. Eredményes gyógyító munkát csak akkor tud majd folytatni, ha szükséges ötödik kereként állandóan figyelemmel kíséri tudományának fejlődését, ha újra és újra tanul. Ha keresi az új módszereket, ha olvassa a szakirodalmat. De sorolhatnám tovább a példákat az élet más területeire is, ahol nélkülözhetetlen az a bizonyos plusz. A gazdasági vezetőnek például bármennyire is megvan a szakmai tudása, ha nem ismeri az ország gazdasági terveiről a szakterületére vonatkozó összes feladatot, vagy nem látja át világosan a politikai-társadalmi célkitűzéseket, azok mi-értjét — nem lesz igazi vezetője a reá bizott közösségnek. A tanár, ha csak annyit tud, amennyit a tananyag ir elő, könnyen defektet kaphat diákjainak egy-egy fogas kérdése következtében.

Nélkülözhetetlen ötödik kereké tehát mindenki szekerének a folyamatos önképzés, a tanulás, a tájékozottság. Van, akinek a biztos haladáshoz nyelveket kell tanulnia, van, akinek olvasnia, művelődnie kell megállás nélkül. Mert autót vezetni nehéz és felelősségteljes dolog. Még akkor is, ha csak egyedül ülünk a kocsiban.

A közösség, a társadalom ugyanis nem alacsony sebességgel akar előbbre jutni célkitűzéseikhez. Pontos útjelző táblákkal szabályozza a tempót és a magánautósoknak ehhez a tempóhoz kell igazodniuk. Igen, vannak olyan útszakaszok is, ahol sebességkorlátozást írnak elő a táblák. Ilyenkor hasznos, ha egységesen, minden gépkocsivezető csökkenti a sebességet. Vannak előzési tilalmak is, s aki ott mégis előz, olyan akadályba ütközhet, ahol mind a négy kereke kipukkad. Akkor pedig hiába van egy ötödik kerék birtokában, mégis az út szélére kényszerül.

A társadalmi fejlődés útján letelkezhetnek dugók is. Tudjuk, sokszor előre látjuk, hol lesznek az akadályok. Am ezek az akadályok — ha nem rendelkezünk a

biztonságot nyújtó tartalékokkal — megviselhetik a közös autót is. Mi lehet e közös autó szükséges tartalékalkatrésze? Mindenekelőtt a tervezés, az előrelátás. És a helyesen meghatározott sebesség mértéke. Meghozza olyan sebesség, amelyet minden autó egyaránt tartani képes. Hogy ne nagyon legyenek olyan gépkocsik, amelyek túlzottan előrehaladhatnának, míg másokat a nagy lemaradás veszélye fenyeget. Ilyen alapvető szükséglet az ésszerű takarékoság, vagy a törvények, a rendeletek. A biztonságos előrehaladást szolgálják még azok a törvények is, amelyek az egyes autósok haladásának gátjait képviselik. És azok is, amelyek a mellékutakra való letérést tiltják. Nélkülözhetetlen alkatrésze a barátság, az együttműködés mozgatói is, azok, amelyek más autósok biztonságos haladását is segítik, olyanoké, akik ugyanoda igyekeznek, ahová mi. Ide sorolhatjuk még az új gépkocsivezetőkről, az utánpótlásról való gondoskodást is ugyanúgy, mint a meglevő akadályok felszámolásának akaratát, igyekezetét.

És még egy, de talán a legfontosabb: tudni, hová megyünk és akarni eljutni oda. Másokat is biztatni, meggyőzni arról, hogy a fejlődés útján ez az egyedüli helyes irány. Elhivatottsággal vállalni az út nehézségeit, vállalni az akadályok okozta gondokkal való küzdelmet, segíteni a többi arra haladónak és megakadályozni azokat, akik lassítani akarják a többség tempóját, vagy azokat, akik visszafelé akarnak fordulni az útról. A jószándék, az akarat, a politikai hitvallás kerekéi ezek.

A gépkocsinál az ötödik kerekét pótkeréknek is nevezzük. Am az egyes emberek és a társadalom haladásához szükséges tartalékkereként nem pótkalkatrész, nem kerekéket helyettesítő mankó. Hanem, elengedhetetlen, szerves hozzátartozója kocsinknak. Szükséglet az, az emberi társadalmi haladás nélkülözhetetlen része.

MÉRŐ MIKLÓS

Talán felstuccolt fazonú frizurája és makacs arcvonása, vagy, mert a szülei fiút akartak volna helyette, elég az hozzá, hogy Andriát otthon és a házban mindenki Andrisnak szólították.

— Andriskám, ülj le már tanulni! Andriskám, hány órát gyakoroltál ma a zongorán? Andriskám, siess, mert elkésel a német óráról! Andriskám, lelkem, csipkedd magad, mert lekésel a róplabdaedzésről! Andriskám így, Andriskám úgy — hallatszott ki tőlük a váltakozó szöveg és visszhangzott a lépcsőház. S Andris ilyenkor elnézett, azaz leült tanulni, netán dühösen belecsapott a zongora billentyűibe, vagy manet közben öltözködve szaladt, rohant, viharzott el edzeni, avagy németül szavalta az „Anyám tyúkja”-t a négy emeleten át és végig az utcán, amíg elért a különórás német tanárig. Hogy Andrisnak mikor tellett az idejéből alvásra és játékra, azt a lépcsőházból nem látták a lakók. En sem, aki pedig úgy összehaverkódtam vele, hogy ünnepélyesen és négy szemközt kijelenttem neki:

— Andrisom, amennyiben és amikor kiteszik a szűrőt otthon, mert nem engednek gyerekeknek lenni, pedig még ti-

Rúzsán, a 487. számú tanyán a napokban töltötte be századik életévét Katona József. Milyen mély az emlékezés kútja, hogyan pergeti napjait száz esztendő tanuja — erre voltam kíváncsi, amikor meglátogattam.

Régen ismerősök vagyunk. Tizenegynéhány évvel ezelőtti ke-remtem föl legelőbb és Rúzsán jártomban azóta is volt néhány találkozásunk. A két ablakszemmel a szegedi útra néző, hosszú, nádtetős, ereszetes tanyaház helyén most ikerablakos, sátorított ház fogad, csak a nádtetejes istállóról, a hambárról, a tágas semlyéken megülő öreg eperfiákról vélem, hogy jó helyen járok. Unokájával és unokájával él együtt, ők építették a három szobás, új bútorokkal berendezett családi házat.

Elődei harmadíziglen a közeli csorvai Öregcsoron laktak, ahol már a múlt század derekán sűrűn sorjáltak az örökföldes gazdák tanyái. A környéken: Rúzsajárson, Atokházán azonban még több tízezer holdas puszták terpeszkedtek.

— Szabadkái járás volt minden — emlékezik az öreg Katona József. — Ha Szabadkára mentünk, csak Gátsarokiban (a mai Ásotthalom községtől délre) bírtunk házat látni, Nem látott egyebet az embő mint a pusztát.

A sűrűn benépesült Csorván Szeged városa 1855-ben épített iskolát. 1888 őszén, amikor Katona József az ötödik elemi, járt, 161 tanuló írtak be az egy tantermes csorvai iskolába.

— Annyian voltunk, amennyi gyerek csak betért. Ahogy az ajtót benyitották, ott volt a tábla, aztán mindenütt gyerek, olyan löcpadokon. De csak télen lehetett iskolába menni, addig jószágot legeltettünk.

Kedves, ahogyan egykori tanítóra emlékezik:

— Mikor beíratk, Bite Pál volt a tanítóm, azután lett Nyári Lukács. A Lukács tanító keze alól szabadultam...

Mikor járt először a Városon?

— Abban az időben, mikor hét-nyolc évesek voltunk, elvittek bennünket kocsipásztornak.

Andris

zenhárom évesen is az vagy, akkor hozd a cuccod, mert nálunk korodhoz mértén gyerek lehetsz még. Az én lányom és két fiam helye ugyanis üres, ki-repültek már a fészekből.

— Kezet adsz rá, hogy befogadsz magatokhoz? — kérdezte elszántan.

— Nesze, csapj bele!

Hát ilyen haverom nekem Andris, aki bizalmasodva rögtön kifejtette, hogy tudom-e:

— Az anya azért van — fogta le a hangját —, hogy a gyerekekre főzzön, mosson, takarítson, ruházza, noszogassa mindenféle tanulásra, és ha kell, apró föltételekkel elterelje az apa figyelmét a gyerekek bizonyos csínytevéséről. Tudnivaló, — tette hozzá —: az apa azért van, hogy legyen, aki a gyereket megpofozza és legyen, akivel a gyerek összeveszik. S végül tudnivaló, hogy a gyerek mindkettőjüket unja — szegte be mondókáját és várakozva rámszegezte tekintetét.

Hát... hát... — hüldeztem egy pillanatra — talán... ha mégis... netán... avagy... mivel... ha... ugyebár... Andrisom, tudod... —

Száz beszegett esztendő

Mert ha a városon valahol ott-hagyták a kocsit, mire visszaértek, elvitték a takarókat a lovakról.

Hova jártak gyakrabban piacozni?

— Szabadkára. Ott az apróvásáznak volt jó piaca. Tudja, ott volt az angol asszony. Az szötte a pulykát, hízott ludat meg a csirkét. Mikor jött, le se kellett pakolni, mindent összeszedett, amit csak meg bírt venni. A pulykát Luca tájon kezdte sződni. Ha jó hidegek jártak, akkor öt krajcárért többet adott kilójáért, csak vigyék.

Hogyan telt a legényélete?

— Nem fogtam korán a legénykedéshez, 18—19 éves voltam, amikor a bálba elmehtem. Volt egy bátyám, ő hamar összekapta magát, otthagyták a háznál és nekem kellett a jószá-

gokat legeltetni, bekötni az istállóba. Később eljártunk bálaezni Atokházára, Királyhalmára, Lengyelbe is. Ha a nap lement, a lányok már indultak haza, mert ha besötétedett, akkor már sóprúnylével fogadta őket az anyjuk...

1904-ben apja elhalt, s miután nős bátyja elköltözött a háztól, fiatalon nyakába szakadt a gazdálkodás terhe. Apja Öregcsorván 72 lán (vagyis magyar hold) örökföldet és 20 katasztrális hold rúzsajárási városi bérletet hagyott hátra. 1910-ben osztozkodtak, s a nyolc testvérnek 9—9 lán örökföld jutott. Akkorra már Kisgazda József — ez a melléknév ragadt rajta, megkülönböztetésül a kiterjedt Katona-nemzetség más sarjaitól — házasságot kötött a szintén szegedi földi, Lengyelkapolnáról való Berta Juliannával. Három gyermekük született, de kettő kicsi korában meghalt. Később Szilveszter fia maradt az öreg tanyán és Katona József — ritka vállalkozó kedvvel — már hatvanadik évén túl új tanyát vásárolt. Attól fogva a mai tanyán 13 lán jó minőségű, barnás homokföldön gazdálkodott.

A föld, a jószágállomány adott dolgot, de biztosította is a család szükségleteit. Nélkülöznie sosem kellett. Amikor arról kérde-m, mivel foglalkozott szívesebben: földmunkával vagy a jószágokkal, nem tud választani.

— Szerettem én a mind a kettőt, nem fogott ki rajtam egyik se. Volt hét zsákos földem a járáson, olyan buckás homok. A gördröket magam bekubikoltam. Halasi földön volt egy gazdának „högyhúzó eké”-je, elhozta, két jó erős ökröt elé fogtam, azokkal húztam el a partot.

Talán akad, amire száz esztendeje ormáról különösen szívesen emlékezik vissza? Kutat, kutat emlékei tarisznyájában a kis, hajlott hátú ember, de igazán emlékezetes élményeket nem sorol elő. Bő termésű esztendőt említ — 1906-ban volt —, meg azt, amikor fiatalokorában a fogadott napszámosokkal együtt kaszált. Emlékmorzsákból rakosgatom össze, hogy bizony nagyon szeretett piacra járni. Ejféléjén indult a csorvai tanyáról és teherrel megrakottan jó hétéoras kocsisz után ért be a szegedi piacra. Micsoda megkönnyebbülést hozhatott nekik, mikor 1926-ban megépült a szeged—alsóttanyai kisvasút! Azután felesége, piacozott, éveken át minden héten két garaboly portékát — túró, tejfölt, tojást, csirkét — vitt az egykori Rudolf téri piacra.

Kocsizó, jövő-menő ember gyakran a pohár fenekére néz. Katona József, a maga mondása szerint ebben mértékletes volt: — Engem nem látott senki meg-reszegedni. Ha a kocsmában ettem egy porciót, ittam egy pohár bort, én tudtam az utat hazafelé. Mőntem.

Amikor a kisparaszti táblákat közös gazdaságba egyesítették, már 82 éves múlt. — Mögnyugdíjaztak. Kaptam 260 forint nyugdíjat. — S hozzáteszi: Most már 808 forintra haladt.

Evekkel ezelőtti meg kapálgatott a tanya háta mögötti szőlőben, ügvelt a gyepen legelésző állatokra, botjára támaszkodva beballagott a közeli faluba egy-egy pohár sörre meg a fiatalabbakkal egy kis beszélgetésre. Ma már rövidebbre-rövidebbre szabja az utat. De hiányt nem szenved semmiben, mert unokája, Bata István és családja szerető gondviseléssel veszi körül. A rúzsai tanyavilág nagyidejű öregei lassan elmaradoztak mellőle, még nem vált társtalanná. Hiszen a honismereti szakkör tagjai, a rokonok, ismerősök számontartják és gyakran fölkeresik.

Nem történt nagy dolog, csak egy ember, egy homoki kisparaszt a századik esztendőt beszegte. A falu kis ünnepségen köszönti öreg Katona Józsefet. Rúzsza népe a maga múltját, a sívohomokot kultúrtájjá szelídítő kisparaszti elődök — a Katonák, Kispéterek, Ábrahámok, Fődiek, Tanácsok — dolgos nemzedékeit becsüli meg általa.

JUHÁSZ ANTAL

REVÉSZ NAPSUGÁR: FÜVEK